

ПОЛОЖАЈ КРИВИЧНОГ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ СФРЈ

УВОД — Питање о положају кривичног процесног права у правном систему СФРЈ спада у веома занемарена питања теорије. У југословенској литератури не можемо наћи ни један рад који би био њему посвећен. Једино у универзитетским уџбеницима срећемо кратка излагања о њему. Овакво стање, свакако, може се објашњавати недовољним интересом у нашој науци за кључна теоријска питања кривичног процесног права.

Проучавање питања о положају једне гране права у систему објективног права има троструки значај. Оно је релативно за теорију, јер систематизација различитих норми права, која је неопходан услов за научну обраду правног материјала, не може се замислити ако нису утврђене и образложене границе сваке гране права према другим деловима објективног права и ако није спознат друштвено-политички смисао сваке гране права као дела јединственог система објективног права. Оно је релевантно за законодавство, јер принципи изградње система објективног права су јединствени за све гране права; законодавни принципи, специфични за сваку поједину грану права, морају се у основи подударати са општим принципима изградње целокупног система објективног права. Оно је, најзад, релевантно за праксу због тога што спровођење у живот норми одређене гране права са друштвено-политичког становишта је целисходно ако је примена тих норми у сагласности са духом који влада у целокупном систему објективног права.

I. Правни систем и кривично процесно право. — Питање о положају date гране права у систему објективног права не може да буде правилно решено изван општих поставки о систему објективног права у целини, ван принципа на којима се тај систем заснива. Без тога је немогуће разумевање положаја сваке поједине гране права у систему објективног права, њеног међуодноса са сродним, граничним и додирним гранама права. Осим овога, за то је потребно и одредити појам и природу гране права која се проучава, као и утврдити њен реалан садржај.

Према томе, да бисмо могли да анализирамо положај кривичног процесног права у правном систему СФРЈ, морамо поћи од објективног система права, као и да одредимо друштвено-политичку суштину кривичног процесног права и његов реалан садржај.

Систем права уопште може се одредити као укупност важећих правних норми историјски конкретне државе на одређеном степену развоја њених економских, социјалних, политичких, идејних, правних и култур-

них односа узетих у њиховом јединству и њиховој подели на гране. Из оваквог дефинисања појма правног система утврђујемо два његова конститутивна обележја: јединство основних принципа на којима се гради у својој укупности и поделу његових норми на гране. Ова дефиниција садржи још једно својство правног система. Наиме, његова два конститутивна обележја су карактеристична за сваки историјски систем права. У сваком историјском систему права можемо да запазимо јединство његових основних принципа и поделу његових норми у групе или правне гране. Одакле то да свако позитивно право има јединствени систем правних норми, принципа и института? То долази отуда што је свако позитивно право део свеукупне друштвено-политичке надградње датог система производних односа, што је израз историјски одређене јединствене воље владајуће класе, која је у њему изражена.

Но, како смо рекли, јединство права је само једно конститутивно обележје правног система, само једна страна проблема о систему права. Сваки правни систем је у мањем или већем степену издиференциран на поједине гране. Та издиференцираност материјала који је правом обухваћен није просто логичко класификовање правних норми у одређене групе по неким спољним, формалним критеријумима. Смисао систематизације правног материјала управо лежи, како добро истиче познати совјетски аутор Строгович, у „проналажењу у праву реалне везе правних појава постојећих у друштву”. (1) Другим речима, помоћу поделе права у гране утврђују се и објашњавају органске везе између одређених група правних института и одговарајућих друштвених односа.

У науци су позната два основна схватања о руководним принципима по којима се врши унутрашња подела правног система. По једном схватању, чије присталице су, углавном, буржоаски правници, гране једног правног система се формирају по методима правног регулсања. Према другом схватању, заступљеном у историјско-материјалистичкој правној науци, подела система права у гране наслања се на различитост друштвених односа који су правом регулисани, тј. та се подела врши по предмету правног регулсања. Метод правног регулсања може да буде само допунски метод у систематизацији права, у случају кад треба разграничити правне норме које се тичу истих друштвених односа или разних страна истих друштвених односа.

Све што смо рекли о систему права уопште у свему важи и за наш правни систем. И наш правни систем карактерише јединство различитих правних норми као и њихова диференцираност у поједине гране. С друге стране, будући да се наше право заснива на историјско-материјалистичким позицијама, и оно се у принципу система конституише на основу предмета правног регулсања. Иначе, и у нашем праву важи поставка да је предмет правног регулсања у решавању питања деобе правног система само руководни принцип, општа методолошка претпоставка за утврђивање суштине различитих правних норми и за њихово разграничење и распоређивање у правне гране. И за наш правни систем вреди то да „друштвени односи у сфери права не аслују ни аутоматски ни на исти

(1) М. С. Строгович: Принципи система совјетског социјалистичког права, Народни правник, Београд, 1948/1, с. 48.

начин у свим нормама, тако да су и други политички, идеолошки, логички, а често и традиционални конвенционални елементи, нарочито правни, у које у првом реду долази сам метод регулације, важни допунски елемент за одређивање посебних предмета правног регулације и тиме појединих грана нашег правног система". (2)

Отуда, као основни критеријум, формирања кривичног процесног права у посебну грану права служи предмет који оно регулише. А шта је предмет његовог регулације? Кривично процесно право, као и свака друга грана права, као предмет свог регулације има одређени сектор друштвених односа, који се разликују од друштвених односа регулираних ма којом другом граном права. Кривично процесно право се може одредити као право које регулише кривично-процесне односе у којима учествују са својим овлашћењима и дужностима кривичнопроцесни субјекти ради остварења заштите одређених друштвених односа у кривичној ствари. (3) Још конкретније, то су они друштвени односи који се у кривичном поступку јављају између органа унутрашњих послова, тужилаштва и суда, као и између ових органа и грађана учесника у кривичном поступку. Како ови друштвени односи настају тек посредством норми кривичног процесног права они стичу својство правних односа, тј. својство кривичнопроцесних односа. Судбина ових друштвених односа је везана за судбину правних односа. Онда, кад престану правни односи, кривичнопроцесни односи, престају и друштвени односи који су њима успостављени. По среди је, дакле, једна специфична врста друштвених односа.

Ово својство друштвених односа које регулишу норме кривичног процесног права у теорији је послужило као повод за питање да ли су односи унутар надлежних државних органа и ових и грађана учесника у кривичном поступку друштвени односи у марксистичком смислу. Ако кривично процесно право, каже се, регулише правне односе учесника у кривичном поступку, не своди ли се ствар на то да су предмет регулације кривичног процесног права правни односи, те да кривично процесно право, такође, регулише само себе. (4) Ово питање, које очигледно доводи у сумњу друштвену страну кривичнопроцесних односа, по нашем мишљењу, треба одбацити. Са марксистичког становишта све друштвене односе делимо у две велике групе: у друштвене односе који се тичу економских, производних односа (који се јављају у друштвеној основи) и у друштвене односе који се тичу некономских, непроизводних односа (који се јављају у друштвеној надградњи). Та друга група друштвених односа чини такозвану групу идеолошких односа. Кривичнопроцесни односи, као и сви други правни односи, спадају у групу идеолошких друштвених односа. Кривичнопроцесни односи, као и правни односи уопште, само су по својој форми право, у суштини, њихов карактер је друштвен, они су друштвени односи, иако специфична врста друштвених односа. Њихова специфичност је управо у томе што су то друштвени односи који су тек путем права успостављени и верификовани.

(2) Др Ј. Борђевић: Прилог питању система социјалистичког права, Архив за правне и друштвене науке, 1950/1, с. 26.

(3) Др А. В. Димитријевић: Кривично процесно право, Београд, 1965, с. 12.

(4) М. С. Строгович: Уголовно-процесуалное право в системе советского права, Советское государство и право, 1957/4, с. 103.

II. *Друштвено-политичка функција кривичног процесног права као гране правног система СФРЈ.* — Раније смо били навели као један од услова за испитивање положаја кривичног процесног права у правном систему СФРЈ упознавање његовог реалног садржаја, његове друштвено-политичке функције.

Друштвено-политичка функција кривичног процесног права као гране објективног правног система СФРЈ има две стране: једна се изражава кроз деловање кривичног процесног права као правно организованог облика борбе против криминалитета, друга се изражава кроз деловање кривичног процесног права као средства заштите личности у кривичном поступку.

1. — Кривично процесно право као правно организовани облик борбе против криминалитета. — Владајућа класа на друштвено опасно понашање реагује на више начина. Она предузима економске, социјалне, идеолошке, политичке, културне и друге мере у циљу сузбијања друштвених и личних извора друштвено опасног понашања. Осим тога, владајућа класа преко свог органа доноси закон у коме су утврђени инкриминисани облици друштвено опасног понашања и претпоставке кривичне одговорности. Претња, која је садржана у овом закону, упућена свим члановима државне заједнице, несумњиво делује на отклањању вршења друштвено опасног понашања. Међутим, како су све ове акције у правцу сузбијања криминалитета недовољне, владајућа класа је приморана да се криминалитету супротставља репресијом која свој институционални вид добија у кривичном процесном праву.

Ако су други облици реакције на криминалитет мање или више организованог карактера, друштвена реакција на криминалитет, која се спроводи путем кривичног процесног права, је посве организована реакција. Што то значи? То значи двоје. С једне стране, да постоје одређене државне и друштвене институције и органи који имају тачно прописано место у процесу вршења кривичног процесног права, са јасно утврђеним овлашћењима и дужностима које остварују у одређеним процесним формама. Те институције су суд, јавно тужилаштво, служба унутрашњих послова и служба старатељства. Компетенције које ове институције имају у кривичном процесном праву су веома строго формулисане. Свака радња предузета у кривичном поступку мора имати правни основ. Непоштовање норми кривичног процесног права доводи до правне ништавости предузетих процесних радњи, а у датим случајевима и до законске одговорности. С друге стране, правно организовани карактер кривичног процесног права у борби против криминалитета огледа се у његовим недвосмислено и стриктно утврђеним задацима.

Кривично процесно право као организовани облик борбе против криминалитета има два задатка. Један је у томе што треба да обезбеди да се кривцу изрекне заслужена санкција (члан 1 Законика о кривичном поступку). У том циљу оно прописује читав низ института који омогућавају откривање кривичног дела и учиниоца и прописује начин утврђивања материјалних претпоставки за кривичну одговорност. При томе, кри-

вично процесно право тежи да буду створени сви услови за то да кривичној одговорности буде подвргнут само стварни учинилац кривичног дела и сразмерно његовој кривици. Другим речима, да би кривично процесно право ефикасно служило заштити социјалистичког друштвеног поретка од криминалитета оно осигурава стриктан механизам по коме кривичној одговорности бивају подвргавана само „она лица која су извршила кривична дела и само у тој мери, како је утврђено у закону”. (5)

Други задатак кривичног процесног права је у вршењу друштвено-политичког, друштвено-васпитног утицаја. Кривично процесно право врши друштвено-васпитни утицај на грађане који учествују у кривичном поступку, на оне који прате кривични претрес, као и на најширу друштвену јавност.

Лењин, који је у кривичном правосудју увек гледао снажно друштвено-политичко и идејно оруђе за остварење социјализма, је истицао да кривични процес није средство голе борбе против криминалитета, већ средство за политичко-васпитно деловање на људе. У писму од 3. септембра 1921. године Д. М. Курском у вези са бирократизмом и јавашлуком у изградњи Волховске хидроцентралне он је, пишући о мерама које треба да буду предузете против друштвено опасних појава, указивао речима: „предајте ту ствар суду”, „обавезно ове јесени и зиме 1921—1922. године предати суду у Москви 4—6 случајева о московском јавашлуку одабирајући истакнутије случајеве и од сваког суђења направити *политички процес*”. (6) У писму од 13. децембра 1921. године исто тако у вези са борбом совјетског друштва против јавашлука Лењин је писао: „... са становишта принципа је неопходно такве предмете не задржавати у оквирима бирократских установа, него их износити на јавно суђење, не ради строгог кажњавања (можда ће бити довољан и укор) колико ради јавног објављивања и рушења свеопштег уверења у некажњивост криваца.” (7)

Из ових Лењинових речи јасно видимо од каквог је великог значаја друштвено-политички и друштвено-васпитни моменат у кривичном процесу. Због тога, када кривични процес гледамо са становишта његове суштине, он се не сме схватити као правна техника (иако у одређеном смислу он и то јесте и ма колико и она била важна) помоћу које се утврђује кривично дело и учинилац и решава питање одређивања облика и мере кривичне одговорности. Суштина кривичног процеса иде даље од значаја његових правно-техничких правила. Кривични процес је управо *политички процес sui generis* помоћу њега се остварује друштвено-политичка идеологија која је изражена у нормама материјалног кривичног права као дела одређене криминалне политике.

Али, теорија није јединствена у погледу овакве функције кривичног процесног права. У нашој литератури изнето је и мишљење по коме политичко и васпитно дејство кривичног процеса постоји, али оно „није циљ кривичног процеса, већ последица добро организованог и добро спроведеног поступка”. (8) Ово гледиште дубоко искривљује суштину кривич-

(5) Н. Н. Пољански: Вопросы теории советского уголовного процесса, Москва, 1956, с. 16.

(6) Цитирано по М. С. Строгович: Курс советского уголовного процесса, Москва, 1958, с. 24.

(7) Цитирано по М. С. Строгович: оп. цит.

(8) Др Т. Васиљевић: Систем кривичног процесног права СФРЈ, Београд, 1965, с. 18.

ног процеса. Кривични процес, ако хоће да одговори својој друштвено-политичкој концепцији, мора да *тежи* ка политичком и васпитном ефекту. Политички и васпитни ефекат кривичног процеса не сме се пасивно очекивати као нека награда за „добро организовани и добро спроведени поступак“. Тај ефекат мора да буде саставни део свесне акције у кривичном процесу у сваком поједином суђењу.

2. — Кривично процесно право као средство заштите личности у кривичном поступку. — Југословенски законодавац одређујући задатке кривичног процесног права је прописао да поред тога што треба да омогући да се кривцу изрекне заслужена санкција, оно треба да осигура *нико невин* да не буде осуђен и да се санкција кривцу одреди под условима које предвиђа Кривични законик и на основу *законито спроведеног поступка*.

На први поглед, судећи по овоме, рекло би се да кривично процесно право испољава две супротне тенденције. С једне стране, да буде ефикасно у борби против криминалитета, и с друге стране, тенденцију да заштићује невиног од противзаконитих аката, а учиниоца кривичног дела од неправилног одређивања кривичне санкције. Дијалектички сложену функцију кривичног процеса права проф. Владимир Бауер схвата као нешто у чему се изражавају две супротне тенденције, двије атагонистичке силе, које дјелују у различитим смеровима, а уређење кривичног поступка је резултат дјеловања тих сила.”⁽⁹⁾

Да ли можемо говорити о неком стварном антагонизму тенденција, задатака кривичног процесног права? Кривично процесно право је доиста правно организовани облик борбе против криминалитета и у том смислу систем гаранција против ослобођења кривца од заслужене по закону санкције. Али, кривично процесно право би дезавуисало себе као правно организовани облик борбе против криминалитета, као систем гаранција против ослобођења кривца, ако оно истовремено не би било систем гаранција против осуђивања онога ко није крив или осуђивања кривца са неосновано тешком кривичном санкцијом.

Према томе, погрешно је изнето мишљење о антагонистичким тенденцијама, силама кривичног процесног права, „У стварности, процесне гаранције учесника процеса не противрече задацима правилног решења кривичних ствари, већ максимално доприносе за њихово правилно решење.“⁽¹⁰⁾ Процесне гаранције личности не слабе, већ потпомажу борбу против криминалитета која се спроводи путем кривичног процесног права. Ефикасно поступање са учиниоцима кривичних дела не противречи захтеву за хуманим и културним односом према њима

Одавде следи да кривично процесно право као организовани облик борбе против криминалитета не искључује кривично процесно право као средство за учвршћење социјалистичке законитости у вођењу кривичног поступка и заштите личности у кривичном поступку. Напротив, то су два вида кривичног процесног права који један другог надопуњују у условима социјалистичког демократизма, на коме се, као на основном политич-

⁽⁹⁾ Др В. Бауер: Југословенско кривично процесно право, књига права, Загреб, 1960, с. 14.

⁽¹⁰⁾ М. С. Строгович: Курс советског уголовного процесса, Москва, 1958, с. 30.

ком принципу друштвеног уређења, наслања читав систем кривичног процесног права.

Наше кривично процесно право има веома развијен систем процесних гаранција заштите личности у кривичном поступку. С обзиром на сврху овог рада изостаје изношење конкретних видова процесних гаранција личности у нашем кривичном процесном праву.

Међутим, овде се поставља питање о томе шта је идејна подлога заштите личности у кривичном процесном праву? Као идејна подлога заштите личности у кривичном процесном праву јавља се установа кривичнопроцесног односа која проистиче из система објективног права у целини. Целокупна процесна делатност у оквиру кривичног поступка одвија се у условима међусобних кривичнопроцесних односа ученика у поступку. Сваки од учесника поступка је, отуда, субјекат кривичнопроцесног односа, са законски утврђеним процесним овлашћењима и процесним дужностима. Ни један од учесника у кривичном поступку не може ићи преко својих процесноправних овлашћења нити насупрот својих процесноправних дужности.

Иако је окривљени лице против кога се води кривични поступак, који подразумева и извесна ограничења његове слободе, он се за све време трајања кривичног поступка јавља као субјекат поступка, као кривичнопроцесна странка са одређеним процесним овлашћењима и процесним дужностима. „Окривљени се у целини појављује као странка, тј. и кад се против њега води извиђај или истрага или је подигнута оптужница, оптужни предлог или приватна тужба и кад је против њега оптужница стала на правну снагу (чл. 135 ЗКП)”. (11)

У истом положају кривичнопроцесног субјекта су и други грађани који судељују у кривичном поступку у својству оштећеног, сведока и вештака и др.

И државни органи, што је особито значајно, који учествују у кривичном поступку у лицу органа унутрашњих послова, јавног тужилаштва и суда, јављају се као субјекти кривичнопроцесних односа. Они, вршећи, у границама својих процесних овлашћења и процесних дужности, процесну делатност, и сами постају субјекти кривичнопроцесног односа. То практично значи то да сва њихова процесна делатност, па и она која се састоји у предузимању мера процесне принуде, извире из утврђених у закону процесноправних овлашћења и процесноправних дужности. (12) „На тај начин, овде се ради о процесним односима, и без њих и ван њих је немогућа процесна делатност суда, тужилаштва, иследних органа”. (13)

У ствари, ни у једној другој грани објективног позитивног права, као у кривичном процесном праву, није толико потребан појам правног односа, који увек претпоставља субјекте са правним овлашћењима и дужно-

(11) Др Д. В. Димитријевић: Кривични поступак као кривичнопроцесни однос, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, III, 1955, с. (15) 37.

(12) Ова се поставка не односи на оперативнотактички рад установа и органа безбедности друштвеног поретка, који је изван режима кривичног процесног права, нити пак на превентивну активност одређених државних и друштвених институција. Овде су у питању једино процесне радње које органи кривичног правосудја предузимају у процесним формама.

(13) М. С. Строгович: Вопросы теории правоотношений, Советское государство и право, 1964/6, с. 60.

стима. Ни у једној грани објективног позитивног права нису тако велике могућности да буду повређене основне слободе и права човека.

Зато, да бисмо могли да говоримо о правној сигурности учесника у кривичном поступку, о правној заштити личности у кривичном поступку, неопходан нам је појам правног односа. Само са *становишта правног односа* су могућна међусобна правна овлашћења и дужности учесника у кривичном поступку. Правни однос је оно што представља основицу социјалистичке законитости у кривичном поступку. Само са позиција правног односа имају свој смисао процесне гаранције заштите личности.

Ван правног односа гаранције заштите личности у кривичном поступку биле би само обична фикција. Ако би се кривични поступак спроводио изван правног односа, тј. ако он не би био правно нормирано поступање, кривично процесно право изгубило би својство права. Онда бисмо имали ситуацију у којој би се произвољно одређивао положај појединих учесника у кривичном поступку. У таквој ситуацији односи између положаја личности и кривичног поступка претворили би се у фактичке, правно неконтролисане односе. А то би отварало пут неограниченим злоупотребама у кривичном поступку.

Из овога постаје јасно да се једино у правном односу, кривичнопроцесном односу, могу тражити основе заштите права личности у кривичном процесном праву.

На овако одређени положај личности у кривичном процесном праву, међутим, не треба гледати као на случајан продукт „добре” воље законодавца. Процесне гаранције заштите личности у кривичном процесном праву у суштини представљају нужан саставни део социјалистичког демократизма, као једног од главних принципа нашег правног и друштвеног уређења. Не ради се, дакле, о гаранцијама заштите личности у кривичном процесном праву које произилазе из неког апстрактног хуманизма друштвене класе на власти.

Будући да је положај личности у кривичном процесном праву органички везан за општи положај човека у друштву, како је рефлекс овог општег положаја, то, уколико се наши друштвени односи буду снажније афирмисали у правцу социјализма, положај личности у кривичном процесном праву добијаће све ширу и чвршћу основу. У овоме треба видети пут даљег стварног развика прогресивне друштвено-политичке суштине кривичног процесног права заснованог на идеји социјалистичког кривичнопроцесног односа. Овај развика носи печат радикалног историјског преображаја кривичног процесног права у нови друштвено-политички квалитет, у право, које ће се, сужавајући постепено своју сферу принуде и принуде, све више демократизовати.

III. *Повезаност кривичног процесног права са другим гранама правног система СФРЈ.* — Полазећи од специфичног предмета регулсања кривичног процесног права требамо сада утврдити његово место у оквиру целокупног система објективног позитивног права.

Карактер кривичнопроцесних односа, који смо претходно анализирали, омогућиће нам да јасно поставимо границе кривичног процесног права према другим њему сродним, граничним и додирним гранама југословенског правног система.

1 — *Кривично процесно право и уставно право.* — Веза кривичног процесног права са уставним правом је несумњива и веома важна. Уставно право као руководећа грана правног система СФРЈ утврђује начела за све гране права. Оно, као право са основним местом у нашем правном систему, тј. ко правни основ за све друге правне гране ⁽¹⁴⁾, изражава битне концепције о уређењу кривичног процесног права.

Основна органска веза између кривичног процесног права и уставног права је одређена одредбом члана 147. Устава која гласи: „Сви прописи и други општи акти морају бити у сагласности са Уставом Југославије”. Дакле, све норме које регулишу материју кривичног процесног права морају бити у сагласности са уставним одредбама.

Устав се није задржао само на утврђивању овог начела. Он је и ближе формулисао основе целокупног система кривичног процесног права. Устав многим својим одредбама из главе „Слободе, права и дужности човека и грађанина”, главе „Судови и јавно тужилаштво” и главе „Уставност и законитост” (чл. 32, 33, 37, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 67, 68, 70, 136, 139, 140, 141, 142, 144 и 202) утврђује друштвено-политичку садржину основних принципа и института кривичног процесног права: принцип законитости у поступку, принцип истине, принцип пресумпције и невиности, принцип оптужбе, принцип одбране, принцип слободног судијског уверења, принцип јавног суђења, принцип вишестепености кривичног поступка односно кривичног правосуђа, као и основне поставке претходног поступка, главног претреса и пресуде.

Поред овог непосредног, уставно право врши и један дубљи, сложенији утицај на кривично процесно право. Како је наше уставно право основно право земље са веома динамичном друштвеном структуром, оно је „позвано да игра улогу гране која мења старе појмове и институције, и ствара нове, пружајући основ и подстрек за смелија и новија решења и у области других правних грана па и целог правног система земље. ⁽¹⁵⁾

2 — *Кривично процесно право и кривично материјално право.* — Кривично материјално право је систем правних норми којима се у циљу заштите и развоја друштвеног поретка одређују кривична дела, основи, услови и облици кривичне одговорности. Да би могла да се остварује владајућа криминална политика, решавање ових питања је неопходно, но само по себи недовољно. Тиме што су у закону одређени облици кривичног понашања, претпоставке и садржина кривичне одговорности, само се делимично остварује владајућа криминална политика. Претња која је садржана у кривичном закону — емпиријско искуство показује — није у стању сама по себи да спречи вршење кривичних дела. Зато је криминална политика морала да прибегне процедури по којој ће се у сваком поједином случају утврђивати да ли је учињено кривично дело, које је кри-

(14) Др Ј. Борђевић: Уставно право ФНРЈ, Београд, 1958, с. 27.

(15) Др Ј. Борђевић: Уставно право и политички систем Југославије, Београд, 1962, с. 26.

вично дело учињено, ко је учинилац кривичног дела и по којој ће се изрицати одговарајуће кривичне санкције.

Кривично процесно право је у двоструком односу са материјалним кривичним правом. Док, у једном смислу, кривично процесно право постоји зато да би омогућило што потпуније спровођење у живот норми материјалног кривичног права, дотле би у другом, кривично материјално право, без кривичног процесног права, представљало скуп прокламованих забрана одређених понашања, које не би могле адекватно да задовољавају потребе друштвене борбе против криминалитета. Поред ове формалне повезаности, кривично процесно право са кривичним материјалним правом је и суштински повезано. Ова повезаност произилази из јединствености њихових циљева. И једно и друго право су средства друштвене борбе против криминалитета. У својим основним идејама, начелима и институтима оба права манифестују дух јединствене криминалне политике. (16) Она оба израстају из исте друштвене основе, те напредно материјално кривично право нужно захтева напредну, демократску кривичну процедуру, као и обрнуто.

И поред све блискости кривичног процесног права са кривичним материјалним правом, свако од њих има релативну самосталност у правном систему. Њихова релативна самосталност је последица различитости предмета које она регулишу. Иако се односе на исту друштвену појаву, она регулишу два различита облика друштвених односа. Кривично материјално право регулише кривичноправне односе, а кривично процесно право, као што смо раније истакли, кривичнопроцесне односе. Разлика између кривичноправних и кривичнопроцесних односа је очигледна. Кривичноправни односи су они друштвени односи који настају између друштва-државе и учиниоца кривичног дела и који се испољавају кроз легални захтев друштва-државе да примени према учиниоцу дела кривичну санкцију. Кривичнопроцесни односи пак су они друштвени односи који настају између разних учесника у кривичном поступку поводом решења кривичне ствари.

Потребно је, на овом месту, приметити да је погрешно схватање које „... однос између кривичног права и кривичног процесног права поставља као однос између материје и форме, те износи да је кривично право по својој природи материјално, а кривично процесно право формално. Међутим, ни једно од ова два права није лишено властите садржине и форме”. (17)

Разликовање материјалних кривичних норми од процесних кривичних норми није од значаја само за науку. Оно је важно и због тога што се та два вида норми друкчије правно третирају. Тако на пример, док

(16) Због такве присне повезаности материјалних и процесних кривичних норми све до почетка прошлог века редовно оба вида норми су се налазила у истим законцима, у потпуно несистематском стању. До одвајања кодификација материјалних и процесних кривичних норми дошло је тек у прошлом веку под утицајем великих промена у економском и социјално-политичком уређењу друштва, када је питање заштите личности у кривичном поступку ушло у круг основних питања либерализованог друштвено-политичког система који је настао. У суштини се је радило о друштвено-политичким променама које су владајућу класу принуђавале на нову стратегију у борби против криминалитета.

(17) Др В. Димитријевић: Кривично процесно право, Београд, 1965, с. 31. О томе да ли је кривично процесно право само форма опширније видети чланак М. С. Строговича: Уголовно-процесуално право в системе советског права, Советское государство и право, 1957/4, с. 103.

принцип забране ретроактивног дејства важи за материјалне кривичне норме, његова примена је искључена кад се ради о процесним кривичним нормама. Или, правни лек пред другостепеним судом се различито третира у зависности од тога да ли је повређена процесна или материјална кривична норма.

Питање о материјалном и процесном карактеру кривичне норме не решава се у зависности од тога где је њено систематско место: у материјалном кривичном закону или у процесном кривичном закону. Иако је савремени законодавац настојао да избегне легислативно мешање једних и других норми, има случајева када материјални кривични закон садржи норму процесног карактера (на пример норме о томе када се неће гонити за кривично дело учињено у иностранству), а процесни кривични закон норме материјалног карактера (на пример одређивање услова за ванредно ублажавање казне). Битна је, међутим, сама садржина одређене кривичне норме. Ако се кривична норма односи на услове изрицања санкције, она је материјална, а онда када се тиче процедуре, она је процесна. При свему, постоје и такве норме које садрже и материјалне и процесне елементе, чија је садржина материјално-процесна, па се не може рећи да спадају само у материјално, односно само у процесно кривично право (на пример норме о помиловању, о предлогу за гоњење).

3 — *Кривично процесно право и кривично извршно право.* — Кривично извршно право се одређује као скуп правних норми којима се регулишу кривичноизвршни односи у којима учествују кривичноизвршни субјекти у циљу решења кривичноизвршне ствари, која проистиче из кривичног поступка.

Колико је уско повезано кривично извршно право са кривичним процесним правом може се видети већ и по самој дефиницији кривичног извршног права: кривично извршно право као појам се и може одредити тек помоћу кривичног процесног права.

И повезаност кривичног процесног права са кривичним извршним правом је двострука. Док кривично извршно право као своју претпоставку има кривично процесно право, ово се природно наставља у кривичном извршном праву.

Теорија није једнодушна у погледу везе између кривичног процесног права и кривичног извршног права. По једнима, извршење кривичних санкција само је завршетак кривичног поступка и нема могућности да се извршне кривичне норме конституишу у посебну грану права. Све норме које се односе на материју извршења кривичних санкција су саставни део кривичног процесног права узетог у ширем смислу. По другима, норме које регулишу материју извршења кривичних санкција сачињавају посебну грану права, која се јасно дистингира од кривичног процесног права узетог у ужем, тачније у његовом правом смислу.

Макар да кривично извршно право на неки начин представља природно продужење кривичног процесног права, оно има аутономно подручје. Кривично извршно право обухвата посебну врсту друштвених односа. То су они друштвени односи који настају између овлашћених органа и ових и лица према којима се извршавају изречене кривичне санкције.

Дакле, кривичноизвршни односи имају садржину која није позната на подручју кривичнопроцесних односа.

И поред све аутономије у правном систему, кривично извршно право, с обзиром да има одлучан значај за остваривање наше криминалне политике, ни једном својом идејом, принципом и институтом не сме да противречи духу кривичног процесног права, као средства организоване борбе против криминалитета и заштите личности у кривичном поступку.

4 — *Кривично процесно право и грађанско процесно право.* — Грађанско процесно право представља систем норми којима се регулишу грађанскопроцесни односи у које ступају грађанскоправни субјекти ради решења грађанске ствари.

Основна разлика између кривичног процесног права и грађанског процесног права је у томе што прво има задатак да обезбеди остваривање норми кривичног материјалног права, а друго остваривање норми грађанског материјалног права.

Поред разлике у предмету регулисања, између кривичног процесног права и грађанског процесног права постоје и друге особености.

У кривичном процесном праву процесне радње, осим суда, могу да предузимају и органи унутрашњих послова и јавног тужилаштва.

Док је у кривичном процесном праву заступљено начело официјелности у покретању поступка, у грађанском процесном праву влада начело диспозиције у покретању поступка. У кривичном процесном праву диспозиција у покретању поступка постоји само у случају када се ради о кривичном делу за које се гони по приватној тужби.

Кривични поступак се води у строжијој атмосфери од грађанског поступка. Суду у кривичном поступку стоје на расположењу и принудна средства за обезбеђење окривљенога. У грађанском поступку суд не може ничим да принуди парничну странку да присуствује расправи.

Смрт окривљеног у кривичном процесном праву увек доводи до обустављања кривичног поступка. У грађанском процесном праву смрт једне парничне странке може да изазове само прекид поступка, јер је могућа сукцесија у правни однос парничних странака.

У буржоаској доктрини између кривичног и грађанског процесног права прави се разлика и у вези са природом интереса који се остварују у једном и другом праву. Кривично процесно право се сматра јавним правом јер се њиме остварује кривичноправна заштита друштва, која је јавна. За грађанско процесно право се каже да је приватно право, зато што се њиме остварује заштита приватних грађанских интереса.

Социјалистичка доктрина одбацује ово разликовање кривичног и грађанског процесног права. По њој, заштита личних, субјективних интереса грађана је јавна, па се и за грађанско процесно право може говорити као о праву са јавним карактером. Лични интереси и права грађана који су заштићени нормама грађанског права, у социјализму су друштвена, јавна добра, зато што се човек сматра највишом објективном друштвеном вредношћу. Додајмо да и у социјалистичкој доктрини схватање о подели процесног права на јавно и приватно није сасвим напуштено. По мишљењу цивилног процесуалисте проф. Боривоја Познића, ипак се може говорити

о јавном карактеру кривичног процесног права и приватном карактеру грађанског процесног права. (18)

Између кривичног процесног права и грађанског процесног права постоји читав низ додирних тачака.

Најглавнија њихова општа особина је у томе што су оба права делови јединственог судског права, чији је задатак да обезбеди правилано вршење правосуђа. Услед ове њихове заједничке особине долази до истоветности многих начела и у једном и другом праву. Као њихови заједнички принципи могу се навести: принцип јавности, принцип непосредности, принцип расправности итд. Доказни поступак, који је битан за судску процедуру, заснива се на истим поставкама у једном и другом праву. Но, треба нагласити да задаци кривичног и грађанског суда у откривању истине нису исти. Суд у грађанском поступку, за разлику од суда у кривичном поступку, доказни материјал не прикупља по службеној дужности, осим онда кад треба да примени императивну норму. Зато, грађански суд испитује само околности које су међу странкама спорне, док кривични суд испитује све околности од којих зависи постојање кривичног дела и кривична одговорност учиниоца. Због ове разлике, неки аутори начелу материјалне истине у кривичном поступку супротстављају начело формалне истине у грађанском поступку. (19) То супротстављање, међутим, је вештачко. Суштина грађанског спора је таква да је нормално да се од суда захтева да испитује само оне околности које су спорне. Грађански спор настаје само зато што се заинтересовани грађанскоправни субјекти не могу сложити у погледу својих међусобних права и дужности. Али ово не значи и то да суд у грађанском поступку не заснива своју одлуку на истинитом испитивању одређених околности. То, што суд у грађанском поступку испитује само одређене околности, не сме да наводи на мисао да он утврђује такозвану формалну, а не и стварну истину. Суштина ствари је у томе да се оно што се утврђује испитује на „материјалан” начин, истинито.

Оштећени кривичним делом свој грађанскоправни захтев може остваривати у кривичном поступку, у тзв. атхезионом поступку. Али, ту постоји једно ограничење. Кривични суд не може да донесе одлуку којом би грађанскоправни захтев био одбијен. Ако он сматра да нема довољно елемената за позитивно решење грађанскоправног захтева, оштећеног упућује на парницу.

Осуђујућа пресуда кривичног суда има обавезну снагу у погледу кривње и одговорности учиниоца кривичног дела против кога је у грађанском поступку покренута тужба због накнаде материјалне штете. Ослобађајућа пресуда кривичног суда је без утицаја на одлуку грађанског суда о грађанскоправном захтеву који је настао услед извршења кривичног дела. Пресуда пак грађанског суда, без обзира како спор решава, нема утицаја на претресање околности које се тичу одговорности окривљеног у кривичном поступку.

И у буржоаској и социјалистичкој доктрини има писаца који се залажу за спајање кривичног и грађанског поступка. Полазећи од исто-

(18) Др Б. Познић: Грађанско процесно право, Београд, 1962. с. 14.

(19) В. о томе: Др Б. Познић: Грађанско процесно право Београд, 1962, с. 75.

ветности карактера и задатака једног и другог поступка, они сматрају за природно да се по јединственој процедури расправљају кривичноправни и грађанскоправни односи.

Већина процесуалиста, међутим, увидела је сву артифицијеност овог схватања. Не одбацујући истоветност у карактеру и задацима које имају оба поступка, већина процесуалиста инсистира на разлици која постоји у погледу садржине једног и другог процесног права. И кривично и грађанско процесно право треба да обезбеде остваривање материјалних правних норми, само што једно кривичних, а друго грађанских материјала норми. Може се рећи да на савременом степену развоја влада начело независности и равноправности кривичног и грађанског процесног права, које је, како наводи проф. Срећко Цуља „најнапреднији начин за уклањање колизије између грађанског и кривичног правосуђа.“⁽²⁰⁾

5 — *Кривично процесно право и судско право.* — Судско право је скуп правних норми које регулишу организацију судства и остварење правосуђа у кривичним и грађанским стварима.

Из ове дефиниције видимо да је кривично процесно право у својој основи условљено судским правом као скупом виших правних норми. Услед ове условљености основни принципи и институти кривичног процесног права морају бити у сагласности са судским системом, судском влашћу и уређењем грађанског поступка. Између организације судова и њиховог система процесног деловања не сме бити несклада.

У совјетској доктрини, која се живо занима за судско право, настао је спор у погледу оправданости његовог постојања.

По Строговичу⁽²¹⁾ судско право као посебна грана правног система је оправдано у два правца. Судско право обједињује судски систем и оба поступка, оно уско повезује организациона са процесним питањима, организацију судова са њиховом делатношћу. У другом правцу, судско право изражава суштинско јединство судског поступка, суштинско јединство принципа и института кривичног и грађанског процеса, као две компоненте јединствене функције социјалистичке судске власти.

Пољански⁽²²⁾ заузима супротан став. Он исто тако сматра да је кривично процесно право, као и грађанско процесно право, уско повезано са судским системом већ због тога што су за примену кривичног и грађанског процесног права нужни на одређеним принципима организовани судови. Али, како судски систем, као грана права, садржи норме које регулишу организацију судске власти, он спада у област државног права, услед чега не може да се споји са кривичним и грађанским процесним правом у јединствену грану судског права. Пољански, за нас, неправилно раздваја организацију судова од њихове делатности. Процесна делатност судова на објективно-логичком плану је везана за њихову организацију. Процесна делатност судова увек захтева одређену организацију судова, као што ова условљава њихов процесни рад. Кад не би постојало судско право, као посебна грана права, која чврсто повезује организацију суд-

(20) Др С. Цуља: Грађански парнични поступак ФНРЈ, Загреб, 1957, с. 33.

(21) М. С. Строгович: Уголовно-процесуалное право в системе советского права; Советское государство и право, 1957/4, с. 107.

(22) Н. И. Пољански: Вопросы теории советского уголовного процесса, Москва, 1956, с. 229.

ског система са кривичним и грађанским процесом, ослабиле би саме основе правосуђа као јединствене државне функције.

Кривично процесно право има одређене везе и са војним кривичним процесним правом, привредно-казненим процесним правом, као и са административно-казненим процесним правом. Међутим, како су те везе ипак удаљеније, на њима се детаљније не задржавамо.

Положај кривичног процесног права у правном систему СФРЈ, који смо покушали да прикажемо, није дат једном за увек. Он је једна реалност у непрекидном кретању. Ми смо у ранијим излагањима видели да пре него што су се конституисале у посебну, за аутономну грану правног система, норме права које су регулисале кривичнопроцесне односе налазиле су се у истим правним изворима са нормама које су регулисале кривичноправне односе односно са нормама које су регулисале грађанскопроцесне односе. Тек је дутим развојем права и правног система дошло до савременог положаја кривичног процесног права међу другим гранама права, какав оно има и у нашем правном систему.

Према томе, положај кривичног процесног права у објективном правном систему, као и положај сваке гране права, подложен је променама. Иако систем права представља одраз основних законитости развоја друштвених односа у позитивном праву, то се са развојем одређеног сектора друштвених односа и правних норми које их регулишу, мења и садржина појединих грана правног система. Друкчије схватити систем права и положај појединих његових делова у њему значило би прихватити гледиште по коме би систем права представљао укочену, статичну појаву.

Због тога је потребно говорити не само о тенденцији кривичног процесног права да фиксира свој положај у систему објективног права већ и о његовом властитом унутрашњем кретању и развоју.

Најпростије посматрање норми кривичног процесног права показује нам да се већ данас, на савременом степену његовог развоја, врши процес конституисања једног дела кривичног процесног права у аутономну грану објективног правног система. У оквиру општег кривичног процесног права развио се појам нове гране кривичног процесног права. Та посебна грана кривичног процесног права је малолетничко кривично процесно право.

Друштвена садржина односа учесника у кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела већ се је у толикој мери издиференцирала у поређењу са друштвеном садржином односа учесника у кривичном поступку против пунолетних учинилаца кривичних дела, да је настала објективна потреба да за ту нову групу кривичнопроцесног односа постоји и њој одговарајућа грана права. Кривични поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела, иако, по свом друштвено-политичком бићу, истоветан са кривичним поступком против пунолетних лица (и један и други поступак су средства друштвене борбе против криминалитета) има низ посебних, њему својствених обележја, која оправдавају да се већ данас сматра као један посебан вид кривичног процесног правосуђа.

ћа и као аутономна грана правног система. Аутономији малолетничког процесног права не смета то што се норме, које регулишу кривични поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела, налазе у истом правном извору са нормама, које регулишу кривични поступак против пунолетних учинилаца кривичних дела. Место које малолетничко кривично процесно право има у законодавној систематизи није од одлучног утицаја за његов положај у објективном правном систему. До одвојене његове кодификације чак и не мора доћи да бисмо могли да говоримо да је оно постигло стварну, еманципацију у објективном позитивном праву.

Међу многим обележјима кривичног поступка према малолетним учиниоцима кривичних дела, која откривају специфичне црте нових друштвених односа и чињеницу да он има одређени аутономни развитак, као илустрацију наводимо неколико њих: малолетнику се не може судити у одсуству (чл. 423 ст. 1 Законика); малолетник може имати браниоца у току целог поступка (чл. 424 ст. 1 Законика); без дозволе суда не сме се објавити ток кривичног поступка према малолетнику нити одлука у том поступку донета (чл. 428. ст. 1 Законика); у среским, окружним, врховним судовима народних република и Врховном суду Аутономне Покрајине Војводине постоје посебна већа за малолетнике; у среским и окружним судовима постоји један или више судија за малолетнике (чл. 430. ст. 1 Законика); кривични поступак према малолетнику покреће се за сва кривична дела само по захтеву јавног тужноца; кад се суди малолетнику увек ће се искључити јавност (чл. 50. ст. 1 Законика); посебну улогу у поступку према малолетнику има орган старатељства (чл 427. Законика).

И једна финеса у терминологији Законика о кривичном поступку, изгледа нам, да на један посебан начин указује на то да законодавац има битно друкчији став када су у питању малолетни учиниоци кривичних дела. Ни у једном пропису о поступку према малолетницима законодавац није употребио реч „против“, место ње он каже „према“, што има мање репресивног призвуча. За социолошко оцењивање става законодавца у погледу поступка према малолетницима свакако није без значаја то што се поступак према малолетницима не означава изразом „против“. На овом месту значајан је и један други моменат. Иако у систематизи Законика о кривичном поступку поступак према малолетницима не фигурира као врста посебног поступка, аутори објашњења текста Законика, о том поступку говоре као о посебном поступку. ⁽²³⁾ И проф. Драгољуб Димитријевић у свом уџбенику кривичног процесног права поступак према малолетницима исто тако сврстава у посебне кривичне поступке. ⁽²⁴⁾

Малолетничко кривично процесно право, како смо могли да утврдимо, представља нам се, дакле, као процесно право које је већ постигло унутрашњу заокруженост и целину. Његови законодавни и теоријски принципи су потпуно разговетно постављени. Оно, својом посебном проблематиком и законитошћу развитка, сигурно чини процесну целину, која је способна за самосталан живот у оквиру објективног правног система и која је подобна за засебно проучавање.

⁽²³⁾ Законик о кривичном поступку, издање Службеног листа, 1963, с. 235.

⁽²⁴⁾ Др Д. В. Димитријевић: Кривично процесно право, Београд, 1965, с. 267.

На примеру о процесу конституисања кривичног поступка, према малолетним учиниоцима кривичног дела у посебну грану објективног правног система видели смо да кривично процесно право заиста представља покретљиву друштвено-политичку појаву.

IV — *Неколико мисли о изградњи општег учења о процесу.* — Испитујући однос кривично процесног права према неким другим процесним правима могли смо запазити да поред одређених разлика између њих постоји и велика сродност. Свако од процесних права је истовремено и аутономно подручје објективног правног система, и има посебно место у научном систему о праву. Проучавањем неких од процесних права баве се посебне научне дисциплине (наука о кривичном процесном праву, наука о грађанском процесном праву), док нека од њих немају „своју” научну дисциплину, већ су обухваћена научном дисциплином која као основни предмет проучавања има неко друго процесно право (такав је случај са војним кривичним процесним правом, те са административно-казненим процесним правом).

Међутим, ни један од ових посебних, специјалних процесних наука, крећући се у једној одређеној процесној области, не може са вишег научног становишта синтетички да обухвати процесну правну стварност, генусне процесне идеје, принципе и институте. То би могло да постигне само једно опште учење о процесу.

Да бисмо могли пак да говоримо о једном вишем, општем, синтетичком учењу о процесу, о учењу које би обухватало сва процесна права, нужно је да се утврди њихова општа друштвено-политичка основица, као и да се утврде основни процесноправни елементи, који би представљали предмет истраживања тог и таквог учења.

Сва процесна права, као, уосталом, и сви делови јединственог објективног правног система, имају исту друштвено-политичку платформу. Процесно право у свом општем изразу је средство за остваривање правне политике која је утемељена у материјалним нормама објективног правног поретка. Поред тога, дакле, што се уређења свих процесних права заснивају на истим основним правним (процесним) бићима и процесним принципима или појмовима, она неизбежно имају заједничку друштвено-политичку основу. Сва процесна права, као органски делови јединственог правног поретка, имају за циљ остварење материјалне садржине објективног позитивног права. Овај принцип правно-политичког јединства свих процеса долази из узрочно-генетичког произилажења свих процесних идеја, принципа и института из јединственог правног и политичког уређења. Зато, тешко је замислити грану процесног права у оквиру објективног правног система, која би по својим друштвено-политичким тенденцијама била супротна другим гранама процесног права.

Поставља се питање да ли постоје такви генусни процесноправни елементи који би изражавали основну садржину свих процесних права. А то је полазни захтев за научно проучавање генусних, општих основа процеса.

Теоретичари процесног права истичу да такви елементи постоје, али нису јединствени у одговору на питања који су то елементи.

Познати немачки процесуалиста Sauer ⁽²⁵⁾, који се је бавио утврђивањем основних процесноправних појмова, износи да постоје три основна појма процесног права: процесна радња, процесна претпоставка и процесни однос. Трећи појам процесног права, по његовој оцени, је споредан, без практичног значаја, тако да би могао и сасвим да изостане из систематике основних процесних појмова (једини његов смисао је у догматској употреби да се објасни порекло процесних права и дужности).

Сауерово схватање елементарних појмова процесног права не осветљава правилно основну садржину процесног права. Оно што има највећу вредност као појам процесног права — процесни однос — за њега има споредан значај, инкомпатибилно је са гледишта систематике основних процесних појмова. Његова процесна радња и процесна претпоставка, као основни процесни појмови, заобилазе битну страну процесног права.

Међу другим грађанским писцима најопсежнија су истраживања основних процесних појмова, која је вршио академик Тома Живановић. Резултати његових истраживања на подручју основних процесних појмова могу се свести на следеће: на основу проучавања литературе из области кривичног и грађанског поступка и проучавања садржине процесних норми долазимо до сазнања да су основни појмови кривичног и грађанског процесног права, и других грана процесног права (као административно и стечајно) процесна радња и процесни субјекти. ⁽²⁶⁾ По мишљењу академика Томе Живановић, осим процесне радње и процесног субјекта, не могу се наћи други генусни процесни појмови. Процесноправни однос као појам не улази у ред основних процесних појмова. Он је само конвенција процесне радње и процесног субјекта, као два реална процесна бића. ⁽²⁷⁾ Објекти науке кривичног и грађанског процесног права, односно разне процесне установе, не појављују се као облици процесноправних односа. „Они се показују као бића која су било процесна лица било процесне радње, дакле, нешто, што по самом себи није *правни однос*. Могу се од њих само саставити процесни правни односи, наиме, *привезујући* процесне субјекте за процесне радње. ⁽²⁸⁾

Примењујући формалистичку правну методу, која правне норме узима изоловано од њихове друштвено-економске, политичке садржине, академик Тома Живановић у свом раду на синтетичкој генерализацији основних бића процесног права, погрешно даје предност форми пред садржајем. Он превиђа да је основа свих процесних права, на којој се подижу све процесне установе, управо процесноправни однос. Ако је он хтео да пронађе „највишу“ суштину процесног права, његова два основна процесна појма — процесна радња и процесни субјекат, без процесноправног односа, то не могу обезбедити.

У савременој теорији у истраживању основних кривичнопроцесних појмова проф. Драгољуб Димитријевић правилно полази од поставке да се у основи кривичног процесног права „налази кривични процесни однос

⁽²⁵⁾ W. Sauer: Grundlagen des Prozessrechts, Stuttgart, 1919, с. 147.

⁽²⁶⁾ Др Т. Живановић: Основни проблеми кривичног и грађанског процесног права (поступка), први одељак, Београд, 1940, с. 55.

⁽²⁷⁾ Др Т. Живановић: Систем расправа о систему кривичног права и примени у другим правним и ванправним наукама, Београд, 1966, с. 203.

⁽²⁸⁾ Др Т. Живановић: *op. cit.*, с. 67.

као носилац целокупног кривичнопроцесног збивања ради остварења кривичнопроцесног задатка". (29) Када се кривично процесно право посматра са становишта кривичног процесног односа, који га друштвено-политички одређује, оно се јавља као конкретни систем правних норми чији је задатак регулисање односа између кривичнопроцесних субјеката у циљу решења кривичнопроцесног задатка. На основу овако схваћеног кривичног процесног права, овај аутор утврђује да су његови основни (главни) институти кривичнопроцесни однос и кривичнопроцесни субјекат. Ако ова његова разматрања пренесемо на подручје истраживања основних појмова свих процесних права, опет ћемо као њихове основне (главне) институте добити процесноправни однос и процесноправни субјекат.

Анализа проблема о основним процесним појмовима са гледишта дијалектичке логике, која инсистира на унутрашњем садржају правних норми, наводи на закључак да је проф. Драгољуб Димитријевић дао правилан одговор на питање о основним процесним појмовима. Процесноправни однос као фундаментална установа сваког процесног права изражава његову стварну садржину. Процесноправни однос као основни процесни елемент садржи у себи битан принцип по коме се процесно право остварује кроз вршење правно утврђених процесних овлашћења и процесних дужности учесника у поступку. Било који процесни акт, ма са чије стране долази у току процеса, увек представља вршење одређеног процесног овлашћења или процесне дужности, нормиране у процесним правилима. Све што би се предузело мимо процесних овлашћења и процесних дужности, које изиру из установе процесноправног односа, представљало би негацију процесног права као права.

Други основни процесни појам — процесни субјекат је нужна творевина постојања процесноправног односа. Да би процесноправни однос могао да се остварује, потребни су носиоци процесних овлашћења и процесних дужности који из њега произилазе у лицу процесних субјеката.

Тражити друге основне појмове процесног права, ван процесноправног односа и процесноправног субјекта, значило би бавити се голим конструктисањем основних процесних појмова. Узимање процеса радње као трећег основног процесног појма нема ослоња у процесноправној стварности. Процесна радња не може имати вредност основног процесног појма просто зато што је она дериват остваривања стварних основних процесних појмова, те не открива никакву нову процесноправну садржину. Процесни субјекти своја процесна овлашћења и процесне дужности остварују предузимањем одређених процесних радњи. Те њихове радње, саме по себи, аутономно, не значе ништа; њихова сврха је у томе што омогућавају постизање одређених процесних овлашћења односно процесних дужности.

Испитивање садржине основних процесних појмова упућује на то да би опште, синтетичко учење о процесу морало бити не само нормативно већ и социолошко. Заснована на комплексном, дијалектичком проучавању процеса, оно би било конституисано на темељу постојања основних

(29) Др А. В. Димитријевић: Кривични поступак као кривичнопроцесни однос (Годишњак Правног факултета у Сарајеву) III, 1955, Сарајево, с. (5) 27.

процесноправних бића и њима одговарајућих основних процесних принципа или појмова, карактеристичних за свако процесно право, као и посебних, релативно самосталних проблема, теоријских поставки и законитости развитка општег, генусног правног процеса као историјски објективног, друштвено-политичког процеса.

Задатак општег, синтетичког учења о процесу био би у томе да у синтетичком систему прикаже основне процесне појмове и да открива њихову заједничку друштвено-политичку садржину. Оно би, значи, морало, иза спољне форме основних процесноправних института, да истражује њихове заједничке унутрашње економске, социјалне и политичке елементе. Опште учење о процесу, поред тога што би радило на развијању и продубљивању општег теоријског система процесног права у синтетичком смислу, бавило би се и решавањем основних, централних проблема процесног права уопште, као средства одређене правне политике у свакодневној друштвеној пракси.

На основу свега што смо истакли, мислимо да је могућно закључити да постоји довољно практичних и теоријских индикација за заснивање једног општег, синтетичког учења о процесу.

Ослањајући се на ово учење, које би настојало да изгради један целовит теоријски и искуствен поглед на правни процес у његовом општем изразу, национална наука кривичног процесног права имала би за задатак да успостави систем југословенског социјалистичког процесног права у његовим основним, општим и посебним, специфичним елементима.

Александар Михајловски

РЕЗЮМЕ

Положение уголовно-процессуального права в правовой системе Югославии

О проблеме места уголовно-процессуального права в югославской правовой системе почти нечего не говорится в нашей уголовно-процессуальной науке. Одни лишь университетские учебники касаются ее и при том весьма бегло.

Между тем, эта проблема, по мнению автора, представляет тройной интерес: интерес для теории, для законодательства, а также и для практики уголовного правосудия.

Правильное рассмотрение места уголовно-процессуального права в нашей правовой системе возможно при двух условиях: при учетывании общих положений, касающихся создания системы объективного права в целом, и при определении реального содержания уголовно-процессуального права и его общественно-политической сущности. Основной критерий конституирования югославской правовой системы является предметом правового регулирования. Метод регулирования является лишь дополнительным критерием в создании правовой системы. Отсюда и уголовно-процессуальное право, являясь частью объективной правовой системы СФРЮ, как правило, конституируется именно на основах предмета, им регулируемого.

Общественно-политическая сущность уголовно-процессуального права имеет две стороны. Одна из них — действия уголовно-процессуального права в функции организованного вида борьбы с преступностью. Другая — действия уголовно-процессуального права в функции защитника прав

и интересов граждан в уголовном судопроизводстве. В связи со второй стороной общественно-политической сущности уголовно-процессуального права автор подчеркивает, что для югославского права характерна весьма развитая система процессуальных гарантий, обеспечивающих права граждан в уголовном судопроизводстве, имеющая свое идейное основание в институте уголовно-процессуальных отношений.

Уголовно-процессуальное право, являясь частью объективной системы югославского права, находится в известных отношениях с другими, более или менее сродными, граничащими и соприкасающимися отраслями права. С некоторыми из них уголовно-процессуальное право находится в тесной связи, как, например, с конституционным правом, уголовным материальным правом, исполнительным правом, гражданским процессом и судебным правом. С другой стороны, с другими частями правовой системы уголовно-процессуальное право находится в менее тесной связи. К числу их относятся военное уголовно-процессуальное право, хозяйственно-процессуальное право, административно-процессуальное право.

В то же время место, занимаемое уголовно-процессуальным правом в правовой системе СФРЮ не является окончательным и неподлежащим изменениям. Подобно всей системе права, находящемуся в постоянном движении, и положение уголовно-процессуального права в данной системе подвержено переменам. Кроме того, уголовно-процессуальное право, как и всякое право, являясь автономной частью объективной правовой системы, имеет свой собственный путь движения и развития. Уже ныне в его недрах происходят процессы перерастания части уголовно-процессуальных норм в автономную отрасль правовой системы. Относится это к нормам, регулирующим уголовное судопроизводство для несовершеннолетних, уличенных в совершении уголовных деяний.

Принимая во внимание, что между уголовно-процессуальным правом и другими процессуальными правами наряду с различием имеется и большая схожесть, автор усматривает логичную потребность в создании общего учения о правовом процессе, которое бы охватывало всю процессуально-правовую действительность. В решении спора в науке о содержании основных процессуально-правовых категорий, автор отстаивает точку зрения, по которой основными процессуально-правовыми категориями являются процессуально-правовые отношения и процессуально-правовые субъекты.

Задача общего, синтетического учения о правовом процессе заключалась бы в изложении в синтетической системе основных процессуально-правовых категорий и вскрытии их общей общественно-политической сущности.

SUMMARY

The Position of the Criminal Law Adjective in the Legal System of the S.F.R. of Yugoslavia

The problem concerning the place of the criminal law adjective in the Yugoslav legal system has been nearly completely neglected in our science of the criminal procedure. Only the university textbooks deal with it incidentally.

In author's opinion, however, this problem has a threefold significance: it is interesting from the point of history, legislature, as well as the practice of criminal judicature.

Constant consideration of the place of the criminal law adjective in our legal system is possible under two conditions: if one has in mind the general principles concerning the development of the objective law as a whole, and if the real content of the criminal law adjective and its socio-political essence is determined. The basic criterion of constituting the Yugo-

slav legal system is the object of the legal regulating. The method of regulating is only the complemental criterion in establishing the legal system. It follows that the criminal law adjective, as a part the objective legal system of the S.F.R. of Yugoslavia, is constituted, as a rule, on the grounds of the object it is regulating.

The socio-political essence of the criminal law adjective has two sides. One is expressed as the action of the criminal law adjective in the function of an organized form of fighting crime, and the second in the function of protecting the individual in the criminal procedure. In connexion with this other side of the socio-political essence of the criminal law adjective, the author stresses that the Yugoslav law is characterized by a very developed system of the procedural guarantees for the sake of protecting personality in the criminal procedure, which derives its ideological fundament from the institution of the criminal procedure relationship.

The criminal law adjective, as a part of the objective system of the Yugoslav law, has determined relations with other, more or less, related, bordering and contiguous branches of the law. The criminal law adjective is more firmly connected with some parts of this system, such as the constitutional law, criminal material law, criminal executive law, civil law adjective is less firmly linked with other parts of the legal system. This applies to the military criminal law adjective, economic-penal law adjective, administrative-penal law adjective.

However, the place held by the criminal law adjective in the Yugoslav legal system is not definite nor unalterable. Since the entire legal system is constantly moving on, the position of the criminal law adjective in such a system is subject to changes. The criminal law adjective, in addition, as every law severally, has its own trend of movement and development. Already now the process of constituting one part of the penal and procedural norms into an autonomous branch of the legal system is taking place. These are the norms regulating the criminal procedure with respect to juvenile delinquents.

Considering that in addition to determined differences between the criminal law adjective and other laws adjective, there is considerable similarity, the author thinks that it is logical to start general teaching of the legal procedure which would embrace the entire procedural legal reality. In order to contribute to the settling of the dissension in science about the basic procedural-legal categories, the author pleads for the conception according to which the basic procedural-legal categories are the procedural-legal relation and the procedural-legal subject.

The task of the general, synthetic teaching of the legal process would be to show in the synthetic system the basic procedural-legal categories and to reveal their general socio-political significance.

R É S U M É

La position de l'instruction criminelle dans le système juridique de la République socialiste fédérative de Yougoslavie

Le problème de la place de l'instruction criminelle dans le système juridique yougoslave est presque entièrement négligé dans notre science du droit pénal. Il n'y a que les manuels universitaires qui contiennent quelques aspects secondaires de ce problème.

Cependant, ce problème, selon l'auteur, a une triple portée: il présente de l'intérêt pour la théorie, pour la législation et pour la pratique de l'administration de la justice.

L'examen précis de la place de l'instruction criminelle dans notre système juridique est possible sous deux conditions: si l'on prend en considération les principes généraux qui se rapportent à l'édification du système

du droit objectif dans l'ensemble, ainsi que si on arrive à déterminer le contenu réel de l'instruction criminelle et sa substance socio-politique. Le critère fondamental de la constitution du système juridique yougoslave est l'objet de la réglementation juridique. La méthode de la réglementation apparaît uniquement comme critère accessoire dans l'institution du système juridique. D'où il s'ensuit que l'instruction criminelle, en tant que partie du système juridique objectif de la République socialiste fédérative de Yougoslavie se constitue justement, en règle générale, sur la base de la matière qu'elle réglemente.

La substance socio-politique de l'instruction criminelle a deux aspects. L'un de ces aspects s'exprime en tant que l'action de l'instruction criminelle dans la fonction de la forme organisée de la lutte contre la criminalité. Le deuxième aspect s'exprime en tant que l'action de l'instruction criminelle dans la fonction des moyens de protection de la personnalité dans l'instruction criminelle. En ce qui concerne ce deuxième aspect de la substance socio-politique de l'instruction criminelle, l'auteur a souligné que le droit yougoslave est caractérisé par un système très développé de garanties procédurales dans la procédure pénale qui a sa base idéologique dans l'institution du rapport d'instruction criminelle.

L'instruction criminelle en tant que partie du système objectif du droit yougoslave a des rapports déterminés avec les autres branches du droit avec lesquelles elle est plus ou moins apparentée et avec lesquelles elle a des frontières communes ou des points de contact. Avec certaines parties de ce système l'instruction criminelle a des liens plus étroits, tels que: le droit constitutionnel, le droit matériel pénal, le droit pénal relatif à l'exécution des arrêts de condamnation, la procédure civile et le droit judiciaire. D'autre part, les liens de l'instruction criminelle avec les autres parties du système juridique sont moins solides. Dans cette catégorie se trouvent comprises: l'instruction criminelle militaire, la procédure du droit pénal économique, la procédure du droit pénal administratif.

Cependant, la place que l'instruction criminelle occupe aujourd'hui dans le système juridique de la République socialiste fédérative de Yougoslavie n'est ni définitive ni invariable. Comme tout le système juridique se trouve dans un mouvement continu, de même la position de l'instruction criminelle dans ce système est sujette à des changements. En outre, l'instruction criminelle, comme tout droit pris séparément, en tant que partie autonome du système juridique objectif suit sa propre ligne de mouvement et de développement. Dès aujourd'hui dans son sein s'opère le processus de la constitution d'une partie des normes de l'instruction criminelle en une branche autonome du système juridique. Ce sont les normes qui réglementent la procédure pénale à l'égard des délinquants mineurs.

Etant donné que, outre les différences déterminées entre l'instruction criminelle et les autres procédures, une grande analogie existe aussi entre elles, l'auteur considère que la nécessité d'instituer l'étude générale relative à la procédure juridique est logique, celle-ci comprendrait toute la réalité de la procédure juridique. Pour trouver une solution à la question litigieuse qui se pose dans la science concernant les catégories de la procédure juridique fondamentale en général, l'auteur préconise la conception d'après laquelle les catégories principales de la procédure juridique fondamentale sont le rapport de procédure juridique et le sujet de procédure juridique.

Le but de l'étude générale, synthétique, relative à la procédure juridique serait de présenter dans le système synthétique les catégories de procédure juridique fondamentales et de découvrir leur substance socio-politique générale.